

АГРО ӨНӨР-ЖАЙ КОМПЛЕКСИНДЕ ЖУМУШСУЗДУКТУ КЫСКАРТУУНУН ЭКОНОМИКАЛЫК НЕГИЗДЕРИ

Агро өнөр-жай ийинин жаңы аспектилери базар экономикасынын шартында өңктүрүчү жана адаптациялоо өзгөчө актуалдуу болуп келүүдө. Бул мамлекеттин социалдык-экономикалык абалын көтөрүүдөгү эң маанилүү стратегиялык ресурс деп эсептелет.

1. Жумушсуздуктун келип чыгуу себептери жана формалары.

Эмгек бул - өндүрүштүн негизги фактору, ал эми жумушчу күчтүү эффективдүү колдонуу экономикалык өнүгүүнүн жана жакырчылыкты жоюунун туруктуу фактору болуп эсептелет. СССРдин тараганына 20 жылдын жүзү болду, бул убакыттын ичинде Кыргызстан экономикалык секторлорунун бири болгон эмгек чөйрөсүндө дагы эле чоң кризистин башынан кечирип келүүдө, республиканын ичинде жумушсуздуктун деңгээли жогору болуп тургандыгы белгилүү. Мындай көрүнүш массалык миграцияга жана демографиялык проблемаларга алып келип, калктын экономикалык активдүү бөлүгү чет өлкөлөрдө эмгектенип жүрүшүнө түрткү берип жатат.

90-жылдарда болгон саясат жана экономикалык катуу өзгөрүүлөр мурунку социалисттик лагердеги эмгек чөйрөсүнө катуу таасирин тийгизип, жумушчу күчкө болгон талап менен сунуш моделин толук өзгөрткөн эле. Мамлекеттин экономикасында терең секторалдык өзгөрүүлөр пайда болду, мамлекеттик өндүрүш тармактары кыскарып, алардын ордуна жаңы секторлор пайда боло баштады. Ал, өз кезегинде, экономиканын абалына жана жумушсуздуктун деңгээлине терс таасирин тийгизип, көптөгөн адамдар жумушсуз кала башташты. Жумушсуз калган адамдар формалдуу эмес секторго жана айыл чарба жумуштарына өтүп кетишти, ошондой эле, мамлекеттин ичинде регион аралык миграция күч ала баштады. Ушул жагдайдагы жумушсуздук боюнча реалдуу цифраларды кээ бир объективдүү факторлорго ылайык тактоого мүмкүн болгон жок. Мамлекетте каттоо боюнча жумушсуздуктун деңгээли 9% түзөт, буларга төлөнгөн 250-700 сомго чейинки өтө аз пособие жумушсуздарды каттоодон өтүүгө кызыктырбайт, анын үстүнө, жумуш менен камсыздоо борборлору катталып келген жарандардын бардыгын тиешелүү эмгек менен камсыз кыла алышпайт.

Көпчүлүк мамлекеттер азыркы учурда эркин эмгектенүү принциптери менен базар экономикасынын шартында жашашат. Бирок аталган шартта деле жумушсуздук проблемасын чечүүгө туура келет, ал эми экономикасы төмөн мамлекет үчүн бул проблема коомдун өтө курч маселеси болуп саналат.

Жумушсуз деп активдүү түрдө жумуш издеп, эмгектенгиси келген, бирок жумуштун жоктугу же профессионалдык жактан туура келбестиги эсептелет. Бүгүнкү күндө жумушсуздуктун чыныгы деңгээлинин концепциясына жумушсуздуктун типтеринин анализи, анын экономикалык жана социалдык

абалы, жумушсуздуктун көрсөткүчтөрүн аныктоо, жумушсуздуктун динамикасына таасир берүүчү факторлорду изилдөө жана жумушсуздук менен инфляциянын байланышы кирет.

Азыркы экономисттер жумушсуздукту базар экономикасынын тиешелүү түрдө болуп туруучу шарты катары карашат. Буга байланыштуу, жумушсуздуктун типтерин анализдөөгө чоң көңүл бурулууда. Жумушсуздуктун түрлөрү боюнча айырмалоо критерийи болуп анын пайда болуусу жана узактыгы эсептелет, ал эми негизги түрлөрү булар: курамдык, фрикациондук жана циклдик, ошондой эле жашыруун жана сезондук түрлөрү бар.

Калкты жумуш менен камсыз кылуу жөнүндөгү регионалдык программаны иштеп чыгууда бир нече ирет текшерүүдөн өткөн мамлекеттин атайын спецификасын эске алуу керек: жумушсуздукту такыр жоюп салуу мүмкүн эмес, бирок калктын социалдык, саясий жана руханий абалын жеңилдетүү үчүн жумушсуздукту кыскартууга болот.

Жумушсуздуктун объективдүү мүнөзүнө карабастан, ал мамлекеттин социалдык-экономикалык абалына чоң жоготууларды алып келет. Мисалы:

- жумушсуздун үй-бүлөлүк шарты төмөндөй баштайт;
- жумушсуздун психологиялык абалы начарлай баштайт;
- жумушсуздук материалдык жактан гана начарлатпастан, анын артынан социалдык оор кубулуштарды алып келет: кылмыштуулук, наркомания, сойкулук ж.б.у.с.

2. Азыркы этаптагы жумушсуздуктун абалынын региондор аралык салыштырмалуу анализи.

Эл аралык финансылык кризис Кыргызстандын алсыз экономикалык абалына таасирин тийгизбей койгон жок. Пандаштырылган көрсөткүчтөрдүн бардыгынан инфляция жогорулап кетти, бериле турган кредиттердин көлөмү азайды, инвестиция менен катар мамлекетке мигранттардан которуу системалар аркылуу түшүп жаткан акча каражаттары жарым эсе кыскарды. Элет жериндеги калктын жарымынан көбүнүн турмуш шарттары өтө жакыр боло баштады. Жумушсуздар массалык түрдө айыл жерлеринен шаарга келишип, бир күндүк жумуш табыш үчүн эмгек биржаларына чыгып, күнүмдүк нан табууга курулушта, таштанды жыйноодо, айыл чарба оруп-жыюуларына ж.б. у.с. жумуштарды аткарышат.

Мамлекеттеги жумушсуздуктун деңгээли жогору болгону менен, мигранттардын эсебинен он миңдеген жумуш орундары бош калып турат, булар - өтө төмөн айлык маяна төлөнүүчү, өзгөчө, 70% аялдар аткарып келген жумуштар. Бүгүнкү күндө кыргыз жарандары үчүн жумушка орношуу оордукту жаратууда, адистиги жана квалификациясынын туура келбестиги, диплом алыш үчүн гана ЖОЖду бүтүп, убакыт менен каражаттарын бекер сарптагандар кыйынчылыкка кабылып турган учур. Турмуштук жагдайга жараша, жумуштун оорчулугуна жана курактык категорияларга карабай, чет өлкөлөргө кетип жаткандар көбөйүүдө.

Жумушчу күчтүн экспорттолушу мамлекеттин ичинде жумушсуздукту кыскартуу проблемасынын чечилишинин бир жолу болуп эсептелет. Бул жагынан биздин мамлекет уникалдуу эмес, себеби көптөгөн мамлекеттер үчүн тышкы эмгек миграциясы прагматикалык көз карашта болот. Кээ бир жергиликтүү

аналитиктердин ою боюнча, Кыргызстан үчүн тышкы миграция экономиканын секторлоруна стратегиялык өнүгүүсүнө салым кошуп жаткан позитивдүү көрүнүш деп эсептешет. Биздин жарандардын чет жактан алып келген тажрыйбалары алар үчүн чоң потенциал болуп, эл аралык фирма, компанияларда жогорку квалификациялуу адис катары эсептелишет. Тышкы миграциянын мындай оң жактарына жараша, жетиштүү түрдө терс жактары да жок эмес. Эгерде жакынкы арада мамлекеттин экономикалык абалын жакшыртуу, кеткен мигранттарды кайра тартуу максатында деңгээли жогору шарттагы жумуш орундарын табуу стратегиялары иштелип чыкпаса, мамлекеттин жумушсуздук чөйрөсү мындан да чоң кризиске учурайт.

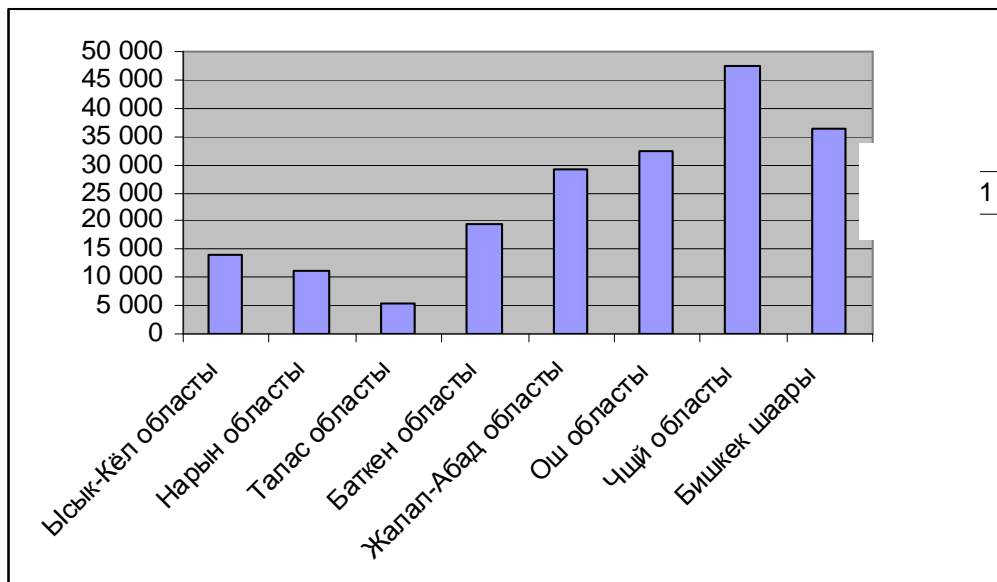
Азыркы учурда базар экономикасы шартындагы эмгек чөйрөсүндөгү калктын жумуш менен камсыз болгон бөлүгүнүн анализинин кыскача көрүнүшү төмөндөгүдөй:

2006-2009 жылдары ишкана жана бирикмелерде эмгектенген адамдардын саны 39%-32% чейин азайган, ал эми жалданма кызмат көрсөтүү чөйрөсүндө ресторан жана мейманкана сыяктуу жеке менчик жерлерде 39%-44% чейин жогорулаган. Ошондой эле айыл чарбада эмгектенген калктын саны 16% ылдыйлап, ушул эле учурда экономиканын агрардык секторунда, фермердик чарбаларда өзүн жумуш менен камсыз кылган калктын саны 24%-27% чейин жогорулаган.

Региондор боюнча жашоо шарттарынын айырмачылыктары жумушсуздуктун жогорулашына себеп болуп, жумушсуздуктан көбүнчө экономикалык тез начарлоо начар инфраструктурадагы, билим деңгээли төмөн жана жеке ишмердүүлүккө ылайыгы жок ресурстары бар айылдык жана көп курамдык региондор кыйынчылыктарды тартышат.

Республиканын региондорундагы жумушсуздуктун расмий маалыматтары 2008-жылдын декабрь айына карата төмөндөгүчө: Нарын облусу 11,3 миң адам катталган, бул региондун моноструктуралык экономикасы, инфраструктуранын өнүгүүсүнүн алсыздыгы, калктын жашоо деңгээлинин төмөндүгү жумушсуздукту жогорулатууга себеп болууда. Буга салыштырмалуу, түштүк регионунун Баткен облусунда 19,6 миң, Жалал-Абад облусунда 29,0 миң, ал эми Ош облусунда 32,3 миң жумушсуз адам катталган. Бул аймактагы цифралардын чондугу түштүктөгү жашоо-турмуштун кескин түрдө начарлап кетишин көрсөтөт. Жумушсуздуктун эң төмөн көрсөткүчүн Талас жергесинде байкаса болот, бул жерде 5,4 миң адам катталган. Туристтик кызматтарынын өнүгүүсү менен Ысык-Көл областында, жумушсуздук деңгээли салыштырмалуу төмөнүрөөк бул жерде 13,9 миң адамды түзөт, ал эми калктын басымдуу бөлүгү Бишкек калаасында жүргөндүгүнө байланыштуу, жумушсуздардын саны 36,4 миң адамды түзсө, Чүй областында 47,5 миң адам катталган.

Бул маалыматтар диаграмма түрүндө төмөндөгүчө болот:

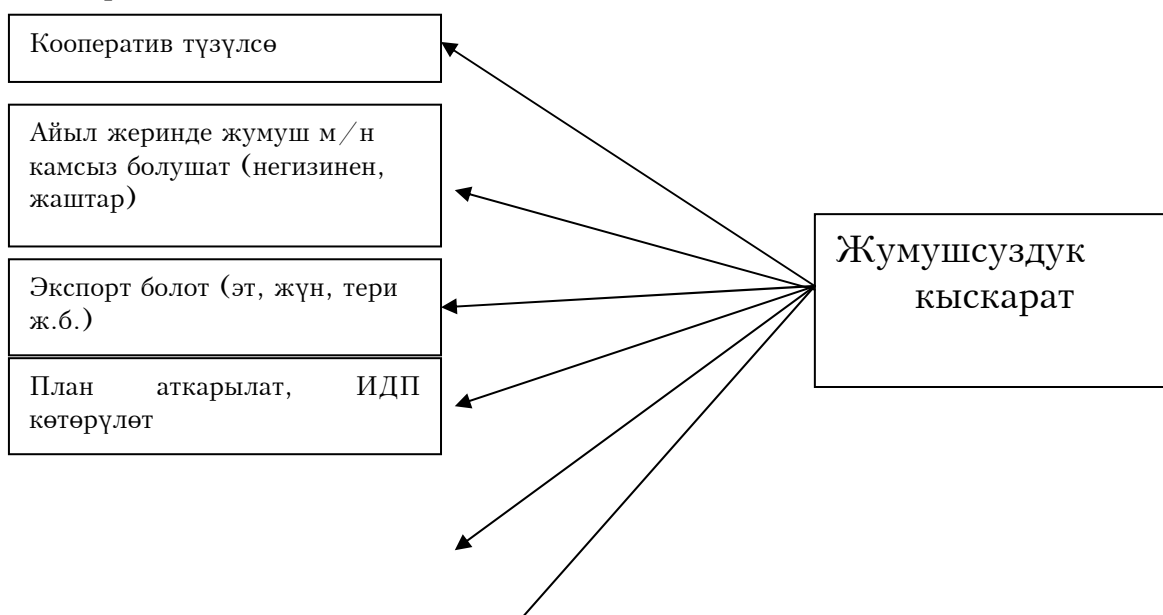
3. Эмгек чөйрөсүндөгү кризистин кыскартуунун жолдору.

Жумушсуздукту кыскартуу саясаты стратегиялык өнүгүүгө максатталган программалар – экономикалык, социалдык, финансылык-кредиттик, инвестициялык, секторалдык саясаттык (айыл чарба, билим, өндүрүш ж.б.) менен байланышта болуусу керек. Макроэкономикалык масштабдагы программалардын мазмуну, өзгөчө, айыл чарбаны өнүктүрүүнү камтышы зарыл.

Жумушсуздукту кыскартуу проблемасын чечиш үчүн азыркы учурда Кыргыз мамлекети эркин жана бирдиктүү системадагы чакан өнөр жайды көбөйтүү, кичи бизнес сферасына көп көңүл буруусу, мамлекеттик деңгээлде сооданы өнүктүрүүгө шарт түзүп берүүсү керек. Бирдиктүү системаны түзүү үчүн, эң биринчиден, айыл чарба тармагынан кооперативдештирилген бир формалуу система түзүп, ар бир чакан продукцияны мамлекеттик деңгээлде сатууга шарт түзүлүшү бир топ маселени чечет.

Кыргызстан тоолуу келгендиктен, мал чарбасын өнүктүрүүгө тиешелүү шарттары бар. Өзгөчө, Нарын аймагында мал жайыттары, аларды өстүрүп, эт, жүн, тери, сүт азыктарын кайра иштеп чыгууну өздөштүрүп, мындан тышкары куштарды өстүрүү, жумуртка, эт жана өсүмдүктөрдү өстүрүп иштетип, даяр продукция түрүндө сатуу жөнүндөгү долбоор программаларды иштеп чыгуу керек. Мисалы: Бирдиктүү кооперативдин болжолдуу системасы түзүлсө, анын иш аракети төмөнкүчө жүрөт.

Кооператив системасы

Айыл жеринде көйгөйлүү
маселелер кыскарат
(техникалар, суу чарба ж.б)

Жакырчылык жоюлат (м.:
жакырчылыктын негизин айыл
жергеси түзөт)

Мамлекет тарабынан көрсөтүлгөн жардам аз пайыздагы, узак мөөнөттүү кредит менен камсыздалса, биринчи жылы кооперативдештирүү процесси жүргүзүлүп, экинчи жылда мамлекеттик план түзүлүп, алынган каражат техника сатып алууга, ишканалардын курулушуна, продукцияны өндүрүп, иштетип чыгарууга жумшалып, алгачкы пландардын ишке ашуусуна көмөк көрсөтүлөт. Түзүлгөн кооперативдер конкуренттик туруктуу болуусу үчүн өзүнүн өнүгүү программасын жогорку квалификациялуу деңгээлде, модернизациялап иштеп чыгып туруусу зарыл. Демек, айыл-чарба кооперативин түзүп өнүктүрүү үчүн негизги үч шарт аткарылышы керек:

- жеңилдетилген кредиттерди өнүктүрүү;
- соода-сатык базарын камсыз кылуу;
- селекция жана асыл тукум мал чарбачылыгын өнүктүрүү боюнча чаралардын комплексин иштеп чыгуу.

Бул шарттарды аткаруу менен, Кыргыз Республикасынын экономикасын белгилүү деңгээлде көтөрүүгө болот.

Адабияттар:

1. Киселев И.Я. Трудовое право в условиях рыночной экономики. - М.: ИНИОН РАН, 1992.
2. Комплексная программа мер по созданию и сохранению рабочих мест на 1996-2000 гг.
3. Безработица и безработные. //Мониторинг общественного мнения: экономические и социальные перемены. //Экономический журнал № 1, 2004.
4. Никонов А.А. Социально-экономические проблемы аграрной реформы. //Аграрная наука, № 5, 1993.